

ПРЕТСТАВУВАЧКИТЕ АСПЕКТИ ВО ЖЕНСКИТЕ ОБРЕДНИ ПОВОРКИ ЗА ИЗМОЛУВАЊЕ ДОЖД

Катерина Петровска-Кузманова

Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје

Датум на прием: 1.8.2024

Апстракт: Во текстот се осврнуваме на женските обредни поворки за измолување дожд, кои, според истражувачите, се едни од најстарите и најраспространетите. Следствено, во литературата постојат голем број истражувања, кои, од различни аспекти, ги разгледуваат овие поворки, како и нивната најманифестна компонента – обредните песни. Без претензија за исцрпен приказ на сите аспекти на обредите за измолување дожд, овде се задржуваме на претставувачките елементи, кои се присутни при изведбата. Целта на истражувањето е да се истражат обредите за измолување дожд како театрабилна појава, која во себе ги содржи елементите на фолклорното претставување. Сметаме дека анализата на обредноста, како динамична целина меѓудругото, може да помогне во подобро разбирање на народната култура.

Клучни зборови: обредни поворки, додолки, песни за измолување дожд, театрабилност, претставувачки жанрови

Претставувањето е вткаено во традиционалната култура, како и во најразличните човекови дејности. Тоа се согледува во фактот што кога велеме претставување не се мисли на целосно уметничко дело, туку на различни човекови практики во различните сфери на животот. Претставувањето во фолклорот ги проникнува обичаите и обредните игри и претстави во контекст на традициската култура. Во оваа смисла истражувачите сметаат дека во своите почетни фази, претставувањето во фолклорот имало сакрална природа. Потврда за оваа своја теза ја наоѓаат во првичните обреди, кои циклично се повторуваат. Оттука може да се заклучи дека претставувањето е поврзано со повторувањето и со цикличното разбирање на времето.¹

Сите претставувачки жанрови (театарски или надвор од театарот, традициски или нетрадициски) можат да се гледаат како збир на рамноправни класи во внатрешноста на целината на претставувањето. Лозица, при истражувањето на претставувачките жанрови во фолклорот дава насоки за нивна класификација во зависност од доминантната функција во контекстот (Lozica 1990: 38). Во оваа насока

¹ Повеќе: I. Lozica. 1992/1993. “Problemi etnoteatrologije”, *Croatica* XXIII/XXIV, 37/38/39, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 189–201.

тој ги класифицира претставувачките форми во фолклорот на: *иџаиџрални*, *иџаиџрабилни* и *иџаиџарски* жанрови. Истовремено предупредува дека постојат три темелни можности за класификација на претставувањето, кое се разликува по тоа дали принципот на делба го бараме на ниво на *иџексиџура*, *иџексиџ* или *конџексиџ* (Lozica 1983: 60). Ако фолклорот го гледаме во контекст, тогаш, според поделбата што ја дава Лозица, ќе забележиме дека обредните поворки, какви што се *џоџолкиџе*, спаѓаат во редот на театрабилните жанрови. Театрабилните форми на однесување претставуваат, како и поголемиот број фолклорни изведби, составен дел од обредите. Тоа значи дека станува збор за изведби, кои, на текстуално и на текстовно ниво се сродни со театарска претстава, но кои сепак не се тоа бидејќи естетската функција не е доминантна ниту на ниво на продукција, ниту на ниво на рецепција.²

Тргувајќи од овие почетни премиси се осврнуваме на обредите за измолување дожд. Во истражувањата на обредноста постои мислење дека песните и обредите за измолување дожд се едни од најстарите и од најраспространетите, во светки рамки. Тоа може да се потврди преку собраниот теренски материјал, како и преку споредбата со блиските и со далечните традиции, во кои се среќаваат исти или слични постапки. Но сепак, покрај сличностите, секоја традиција има свои специфики што се „диктирани од конкретната етнокултурна средина“ (Ристовски 1977: 37). Овие обреди најчесто се нарекуваат *џоџоле* со варијантите: дудуле, додолка, дудулка, дудулајка, додоларка, дудулејка, ојдодоле, ојдодолка, вајдудуле, вајдудулеј, вајвуле, вајдождоле³. Но, исто така, кога зборуваме за терминологијата, треба да се каже дека на самиот македонски терен се среќаваат и називите *лијаче* и *иџејџеруџа*, па така може да се забележи мешање на називите, дури и во исто населено место или во иста песна, за што наоѓаме примери во стиховите:

Ој, додоле, мили боже,
ќе го шетаме додолево,
додолево – лијачево
да ми моли (мила) бога
да заврни, да загрми.⁴

² Повеќе: I. Lozica. 1983. “Problemi klasifikacije folklornih kazališnih oblika“. *Croatika* god. XIV, br. 19, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 59–74.

³ Повеќе за именувањето на поворките кај: В. Ристовски. 1977. „Македонски додолски и други обичаи и песни за дожд“. *Македонски фолклор*, год. X, бр. 19–20. Скопје: Институт за фолклор, 37–63.

⁴ АИФ п. 29, стр. 53. Обичаи од Прилепско-Битолско. Запишале Вера Славејкова и д-р Бранислав Русик во 1953 г. Вакви примери се среќаваат и во

Може да се претпостави дека магиските обреди за измолување дожд се поврзани со почетокот на развојот на земјоделството бидејќи тогаш се создале услови човекот да се обиде да ги поврзе атмосферските околности со своето обработено земјиште и посевите. На тој степен на развој на општеството кога земјоделството станува основна производна дејност, климатските фактори (дождот, сонцето, ветровите итн.) добиваат нова смисла и ново значење. Во тоа време земјоделците сè повеќе се служеле со магија, како помошно и посредно средство, во контактот со природата. Дождот во времето на зреењето на плодовите посебно станал средиште на нивните потреби, желби и услов за благосостојба. Во овој контекст, како најважни се издвојуваат активностите со кои требало да се обезбеди доволна количина дожд (Frejzer 1977: 92). Магиската контрола на дождот во минатото била една од најважните работи, кои ги изведувало специјално избраното лице во корист на заедницата, што ни укажува дека овој обред во себе го содржи принципот на делегација.⁵ Во овој контекст може да се каже дека обредите за измолување дожд преживеале еден голем временски период соочувајќи се со средината, различна од онаа во која настанале. Во овие обреди, онака како што се засведочени, ги наоѓаме сочувани најзначајните елементи, а тоа е врската со вегетацијата и контактот со водата. Освен овие два главни елементи, пеењето на наменските песни, кои се среќаваат со различни варијанти, обичајот го поврзуваат со сите сродни магиски обреди за дожд, а тоа е желбата за регенерација. Дејствата што се поврзани со изведбата на обредот, се состојат од: прскање со вода и китење на главниот лик *додолка*, со обилна количина зеленило, така што личела на „подвижна грмушка“. Вака накитена додолката и другите девојчиња што учествувале во целокупната изведба на обредот го обиколувале селото. Тие застанувале пред секоја куќа и пееле додолски песни со молба да заврне, а домаќините го полевале додолето со вода. На овој начин, по пат на имитативна магија, сличното го произведува сличното, се верувало дека како што е додолето накиснато, така и земјата ќе се накисне од врнежите што треба да паднат. Освен полевањето со вода, вегетацијата е вториот значаен елемент на магискиот обред за довикување дожд. На додолката се ставаат гранки од: грмушки, бозел, лоза, папрат и друго зеленило и влажни билки. Во обредот за довикување и за осигурување на дождот е потребно токму вакви зелени билки, на кои им се даваат магиски својства (Čulinović-

АИФ п. 21, Празнични обичаи од Кичевијата. Запишала Вера Славејкова во 1953 г.

⁵ Повеќе: М. Мирчевска. 2005. „Селата во етнографскиот предел Горна Река како религиозно-обредни заедници“. *ЕтноАнтрополошкиот Зум*, бр. 5. Скопје: Институт за етнологија и антропологија, 188–213.

Konstantinović 1963: 85–86). Со китењето со зеленило и со прскањето, како и со поскокувањето, требало да се оствари магиското влијание врз природата, а истовремено да се постигне оживување на природата под влијание на влагата. Покривањето со лисја е еден од начините самиот носител на обредот да се оддели од својот лик, неговата личност да се деперсонифицира, па да го изгуби значењето на конкретно човечко битие и да стане сам за себе носител на магијата и на нејзината содржина, па да се постигне единството на вегетацијата и на влагата, симбол на животот во вегетацијата и во животните потреби на луѓето. Симболите што требало да ги има лицето одредено за носител на самата церемонија му давале карактер на жртвеност со што се осигурал успех на обредот. Без разлика на различните називи со кои се означува самиот обред, како и главниот лик во него, може да се претпостави дека во сите случаи се работи за ист лик. Но, како што обичаите со текот на времето се менуваат, така и количината на зеленилото со кое се кити додолката се редуцира, иако долго време било сочувано китењето со зеленило. Како што веќе споменавме, може да се заклучи дека во минатото, во времето кога развојот на оваа магија го имал својот врв, главниот лик морал потполно да биде прекриен, маскиран со билки. Во примерите може да се согледа дека во подоцнежните преживевани варијанти, начинот на китење и количината на употребеното зеленило варира од потполно покривање на централниот лик, па до неколку гранки закачени за облеката на носителот на обредот. Тоа укажува на преобразбата што се случува во обредноста со текот на времето, но истовремено е и доказ за еволуцијата и за промените што се случуваат во односот кон природата. Во втората половина на дваесеттиот век речиси сосема е изгубено китењето на голото тело и речиси секогаш се кити облеката бидејќи од свеста на луѓето се губи елементот на зближувањето на телото со зеленилото и нивното соединување. Со текот на времето се заборава и причината зошто додолката обилно се покрива со зеленилото. При маскирањето во далечното минато најверојатно ликот на главниот актер не требало да се гледа. Маскирањето на човекот бил најдобар начин обредната церемонија да се прилагоди на тие првични сфаќања. Освен зеленило и гранки, во Велешко⁶, во селото Мартолци, се среќава и употребата на водни желки и жаби, а во селото Степанци⁷, при китењето на додолето, меѓу гранчињата ставеле жапчиња и врзувале водна желка за дрво на нива за да се моли на бога за да заврне. Ова дејство било проследено со песната:

⁶ АИФ м.л. 1900, снимил: Ангел Ќулафковски (1972), с. Мартолци. Информатор Таса Дикова.

⁷ АИФ м.л. 851, снимил: Ангел Ќулафковски (1969), с. Степанци. Информатор Стоилко Панчевски.

Ој, додоле, мили боже,
дарујте го додолето
со ситото копринено
да е сита годината,
да се роди берикетот,
берикетот по полето!

Во селото Нежилово, Велешко, исто така оделе ојдодолки, но овде тие биле облечени само во кошули и ја пееле песната „Ој, додоле мили боже“. Тука, исто така, се среќава желка, во функција на жртва, што го гледаме во дејството бесење на желката на мостот – во стиховите на песната:

Мачи се, мачи се желко,
За да ни заврне од небото,
Ситна роса да ни нариси,
полето да ни наврне,
да ни се роди берикет!⁸

Во овие постапки ги согледуваме верувањата за поврзаноста на починатите предци со стихијата и со земната влага. Овие верувања ги гледаме во постапките на обредната група во Велешко кога крадат: сита, сукала, пралки и сл., а кои ги враќаат при повторното поминување низ селото, на крајот од обредот, враќајќи се на реката каде што ги бесат жабите и желките. Изборот на водните желки и жаби, како објекти за жртвување во обредот, се заснова врз нивната врска со хтонскиот свет или со нивната блискост со водната стихија.⁹ Дејствата на кои се подложени овие битија, исто така се поврзани со претставите за смртта и за оностраното.

Како што веќе споменавме, главните елементи на обредите за измолување дожд и за плодност се идентични на еден поширок балкански простор, а главниот централен лик е најважен во обредот. Од познатите примери е јасно дека овој лик е додолката, која е женски лик. За учеството на жените во средиштето на овој магиски обред, Г. Екерт и П. Формозис¹⁰ коментираат дека, во минатото давањето предност на жените да бидат главни вршители на магиските дејства за довикување дожд се поврзувало со плодноста на природата. Веројатно учеството, односно бирањето на одреден пол за средишен лик е

⁸ АИФ м.л. 823, снимил: Ангел Кулафковски (1969), с. Нежилово. Информатор Панче Мирчевски.

⁹ Повеќе видете кај: Р. Величковска. 2008. *Музички дијалектии во македонскојо традиционално народно пеење*. Книга 17: *Народни песни*. Скопје: Институт за фолклор, 63.

¹⁰ Според: V. Čulinović-Konstantinović. 1963. „Dodole i prporše, Narodni običaj za prizivanje kiše“. *Narodna umijetnost*, god. 2, br. 1. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 73–95.

резултат на веќе развиеното општествено уредување, па полот на главниот лик бил условен со основите на тоа уредување. Но, постојат примери во поширокиот балкански простор, како на пример во селото Чепин, покрај Осиек (Источна Славонија), Хрватска, во педесеттите години е забележано дека во обредите додола учествувале и мажи, дури и како централен лик кога мажот е прекриен со гранки¹¹. Слична појава се среќава и во Хомоље, во источна Србија, а според Тановиќ, во Гевгелија се сметало дека главниот лик додола може да се замени со момче (Тановиќ 1927: 434–436). Овие појави можат да ги водат размислувањата во повеќе насоки, особено на релација на: изведбата, инверзијата на полот, но исто така може да укаже на слабеење на обредот. Ако го земеме предвид панданот на овој обред во христијанството каков што е скрсти или покрсти, каде што доминантната улога ја имаат мажите, тогаш можеме да заклучиме дека и двете претпоставки имаат своја потврда во постапките на учесниците во обредната поворка.

Песните што ги имаме на увид, а се пеат за време на обредот, познати ни се во периодот од втората половина на деветнаесеттиот век и во првата половина на дваесеттиот век. Од нивната содржина се гледа интензивната сугестија, природата да го имитира чинот на обредот, а може да се забележи дека сите непосредни и посредни учесници во обредот се под нејзино силно влијание. Различните реализации на мотивот на водата во обредните песни од годишниот циклус го потврдуваат значењето на овој елемент за усната литература, но и за традиционалната слика на светот. Функцијата на водата е најдоминантна во додолските песни, во кои сите други мотиви се подредени на основната цел: довикување дожд (Петровска-Кузманова 2023: 97). Додолките, со песната, ја вршат магиската церемонија пред куќите и со неа ги поздравуваат домашните на крајот на чинот. Самиот главен лик во обредот, додолката, никогаш не пее. Песните забележани во различни краеве и во различни временски периоди, во себе содржат силна имитативна магија:

Дудулејка мајка
Сред море стои
Бога се моли:
Дожд да заврне
Поле да наваде,
Берикет да даде.¹²

¹¹ Ibid. 73–95.

¹² АИФ м.л. 2249, снимила: Беќарова Олга (1972), Скопје. Информатор: Илија Карачоров.

Истражувајќи ги песните поврзани со додолските обреди можеме да ја согледаме врската меѓу девојката/жената и водата. Преку додолските песни во кои оваа релација доаѓа до израз можеме да го согледаме местото на жената во народната култура, изразена преку релацијата кон опозицијата природа/култура (Петровска-Кузманова 2023: 95). Песните што се испеваат за да се предизвика дождот се проследени со низа дејства, како што е тркалање сито, но и со игра. Додолето игра тупкајќи со ножето в место и вртејќи се в место, додека другите учеснички во поворката пеат:

Ој, дудуле, додоле,
Моли бога да зароси,
Да зароси ситна роса,
да порасне сето жито,
да разелене сето поле,
да се роде берикет убав –
сос мороски, сос пченици,
сос грозје да е п'но рамно
*ој, оооо, оо ооооо!*¹³

Движењата што ги изведува главниот лик додека другите учеснички во поворката пеат, може да се толкува како игра. Во овој случај играта се состои од: тупкање, скокање и вртење на главниот лик за време на самата церемонија на прскање, односно на вршење на имитативната магија. Сестрите Љ. и Д. Јанковиќ го ставаат акцентот на вртењето, при што забележуваат дека движењата се разликуваат во зависност од регионот, но вртењето е секаде застапено (Јанковиќ, Љ. и Јанковиќ, Д. 1957: 7). Тие сметаат дека оваа постапка на главниот лик се темели врз верувањето дека оној што игра на тој начин, може да произведе ветар, кој ќе донесе облаци. Ваквото движење на централниот лик, заедно со маскирањето во зеленило и со влагата со која се прска, навистина може да произлегува од желбата да се имитира ветар или дух, кој, според верувањето, се јавува како вител од прав (воздух). Но, таа вртимушка – дух може да се сфати како посредник, давател или заштитник, кој може да им удоволи на човековите молби. Движењето горе-долу (потскокнување) веројатно го симболизира повторното оживување на зеленилото и на природата под спасоносните капки на вода. Тие магиски обредни песни, заедно со магиските ритуали, дејствуваат императивно, предизвикувајќи ја природата да ја имитира обредната церемонија и со лесен дожд да ја освежи вегетацијата, исто како што во текот на обредот се попрскува зелениот лик. Кога додолката е попрскана, таа прска сè околу себе со

¹³ АИФ п. 28. Празнични обичаи преку годината во Тиквеш (Марена и Сопот). Запишала Вера Славејкова во 1956 г.

капките вода. Со прскањето, како симболички чин, потенцијалната идна плодност на девојчињата, членови на поворката, се шири и на средината, носејќи изобилие. Овие постапки можат да се сметаат за постапки со кои, на симболичен начин, се прави стопување на плодноста на женското тело со вкупната плодност на земјата и на стоката.

Дарувањето на учесниците во обредот, а понекогаш и на самиот главен лик, првобитно можеби имало карактер на жртва. Но со текот на времето дарувањето го изгубило своето првобитно обредно значење и станало главна цел во вршењето на самиот обичај, а со тоа исчезнале сериозноста и мистиката во однесувањето на изведувачот, што неминовно ја следело оваа церемонија. Се изгубило и заедничкото магиско консумирање на храната, за што потврда наоѓаме во давањето на даровите на додолето, во некои краишта.¹⁴ Секој елемент на овој обичај некогаш, без сомнение, имал своја одредена улога и свое одредено значење, кои се однесувале на осигурување на успех на магискиот обред. Значењето на дарувањето е олицетворено во стиховите:

Дарујте го лилјачето,
Лилјачето – сиромавче
Да заросит, ситна роса,
да навадит берикетот,
берикетот по полето –
тенки 'ржи до небеси,
пченицине – до рамена
јачмењено – до појаси.¹⁵

Веќе стана збор за семантиката на движењето, која, како и во другите календарски обичаи каде што е присутно колективното одење по село и посетите на куќите, може да се доведе во релација и со додолските поворки. Значењата што се присутни за време на овие обреди, ги согледаваме во придружните дејства, како што се: пеењето на песните, исполнувањето на благословите, собирањето на даровите, но и прскањето со вода, кои се поврзани со посакувањето изобилие, како за секое семејство што се посетува, така и за целата заедница. Повеќето истражувачи се согласни дека тука станува збор за имитативна магија, но Чурлиновиќ-Константиновиќ смета дека во сите наведени постапки, дејства и песни, освен принципите на имитативната магија, треба да се истакнат и принципите на

¹⁴ Според: Б. Ристовски. 1977. „Македонски додолски и други обичаи и песни за дожд“. *Македонски фолклор*, год. X, бр. 19–20. Скопје: Институт за фолклор, 37–63.

¹⁵ АИФ, м.л. 1114, снимил: Стефановски Пеце (1969) с. Брждани (Кучевско). Информатор Ванда Лукановска.

контагиозната магија, кои ги согледува таа во постапката на китеџе со зеленилото на обредниот субјект, додолката. Оваа постапка, таа ја објаснува како совпаѓање со тотемот и мисли дека довикувањето на дождот е поврзано со полевањето со вода, а не со китеџето со гранки (Ѓulinović-Konstantinović 1963: 86). Вториот елемент на контагиозната магија, според Чурлиновиќ-Константиновиќ, е храната со која се дарува додолето: масло, месо, шеќер, брашно, од што, во минатото, се подготвувало храна за учесничките во поворката, што подоцна се заменува со подарување на собраните дарови на централниот лик на додолката.

Сите овие елементи за кои стана збор погоре укажуваат дека обредите за довикување дожд содржат дејства, кои се репетициони, магиски и миметички. Во оваа смисла може да се согласиме со Ѓулавкова кога вели: Самиот обред содржи различни изведбени елементи, кои го вклучуваат и главниот лик додолката, која оди од куќа до куќа и пее на домашните пред да ја испрскаат со вода (Kulavkova 2020: 20). Сите постапки за кои погоре стана збор ни покажуваат дека фолклорната сцена е словита и при изведбата ги користи следните средства: мимички (гестови, игра, скокање, вртење), акустички (песна) и оптички (костими, маски и реквизити). Изведбата на обредноста претпоставува активно учество на гледачите во дејството, изведбата, односно особен вид заемен однос на изведувачите и на домаќините или на актерите и на публиката, кои, по правило, се соучесници во претставата. Тоа најдобро се гледа во случајот со додолските обредни поворки кога домаќините ги полеваат со вода, а во некои региони домаќинката и додолето трипати го тркалаат ситото за да биде ситен и обилен дождот. Со текот на времето изведбата може да биде свртена повеќе кон вербалниот дел (кон песната), да доминира невербалното (кон игрите и поворката) или да се редуцираат и да се трансформираат постапките, но таа е постојано присутна во обредите од овој тип.

Развојот на продуктивните сили и на унапредувањето на животните услови ги менуваат општествените односи и животот на заедницата. Во контакт со природата и во настојувањето да осигура подобри животни услови, луѓето веќе не можеле да се задоволат со барањата на примитивната магија, па во обредната церемонија полека и не секаде истовремено влегуваат промени што ги условуваат начините на изведба на обредите. Тоа се согледува не само во редуцијата на обредното маскирање, туку и во песните во кои магиските стихови се заменуваат со директни молби за дожд. Молбената песна за дожд се задржувала или со текот на времето се менувала и губела некои од првобитните магиски состојки. Со текот на времето во песните за измолување дожд, молбата за дожд се изедначувала со дарувањето, што може да се согледа во стиховите: „ој,

додоле мили боже / дарујте го додолето“ или „дарујте го лилјачето, / лилјачето-сирачето!“. Веќе кажавме дека магијата за дожд, веројатно, во раните земјоделски култури се издиференцирала во кругот на магијата за плодност, со која никогаш не ја изгубила својата органска врска. Но со текот на времето, како овој обред изумира, повторно како да се претопува со магијата за осигурување плодност. Во современите услови, со општиот напредок на културата, овие обреди се осудени на заборав. Еден од сигурните знаци на изумирање на обичајот е тоа што неговото вршење го преземаат Роми. Но исто така раширеноста и присутноста на скрсти или покрсти, на теренот, укажува на влијанието на христијанството врз изумирањето на обредот додола. Во овој контекст треба да го земеме предвид и мислењето на Никита Толстој, според кој, дури и современите (во реликтна форма) сочувани обреди сведочат за процесот што започнал пред илјадници години, односно за трансформацијата на имитативната магија (Толстој 1995: 141). Тој пат не бил праволиниски, односно со текот на времето обредите се менуваат, се преосмислуваат и се развиваат. Како краен резултат на нивниот развој, тој ја согледува театралноста како доминантна на сметка на другите елементи. Според тоа, кога станува збор за аспектите на фолклорната изведба, треба да се каже дека не можеме да ја толкуваме синхронски бидејќи нејзината изведба ѝ припаѓа на дијахронијата, особено кога станува збор за додолските поворки. Изведбата содржи елементи (ликови и постапки) на минатите изведби, а тие елементи, како стандардизирани или конвенционални симболи, ги надживуваат забораените пораки и значења, за кои понекогаш не се ни свесни учесниците во обредот. Толкувањето на фолклорното претставување се покажува како тешка задача затоа што не смееме да се потпреме исклучиво на смислата што ја даваат самите изведувачи на изведбата колку и да ни се чини дека се компетентни, а исто така не смееме да се задоволиме само со иманентниот пристап на изведбата што ја следиме. Треба да навлеземе во трагата на минатите значења, но исто така и да ја чуваме реконструкцијата, која се темели врз т.н. изворни значења.

Секако дека жанровите на фолклорното претставување само условно можат да се разгледуваат изделено. Тие се дел од претставувањето како целина и за да ги разбереме подобро треба да ги гледаме во внатрешноста на таа целина. Тоа значи дека треба да тргнеме од претставувањето како модус или како аспект на човековата дејност. Од позицијата на претставувачите претставувањето е начин или модус на дејствување – од позицијата на истражувач (научник) тоа претставува аспект на истражуваната појава. Разликата не е голема, но упатува на разликата меѓу *емскаџа* и *еџскаџа* постапка во истражување на претставувањето. Разликите во разбирањето на претставувањето „одвнатре“ и „однадвор“ ги потврдуваат и разликите

меѓу „кажувачот“ (претставувачот) и истражувачот во разбирањето на претставувачките жанрови (Lozica 1992/1993: 197). Токму затоа, при разгледувањето на значењата што ги содржи фолклорното претставување не треба да бидат толкувани исклучиво според волјата на авторот, исто како што кажувањето на изведувачите на обредот не треба да биде единствениот критериум. Тоа доаѓа од фактот дека фолклорните изведби се полисемантички и нивната смисла не е можно да се одреди еднозначно бидејќи во себе содржат бројни симболи, кои се напластувале со текот на времето, а понекогаш имаат и спротивни значења. Како еден од најзначајните елементи во истражувањето на претставувачките жанрови во фолклорот, Лозица го става акцентот на повторувањето и смета дека тоа никогаш не се случува буквално и дека токму во варијациите на повторувањето лежи клучот на нивното толкување, како претставувачки жанрови (Lozica 1992/1993: 197).

Употребата на театарскиот јазик во обредните поворки, какви што се додолските, се користи за потенцирање на мешањето на реалното и магиското, изгонувањето на несаканото и верувањето во остварување на посакуваното. Со ваквиот став се поврзани и особеностите, какви што е наиндивидуалноста во изведбата на дејствата, која секогаш е под контрола на колективот пред кој се изведува, што значи дека актерската иницијатива во изведбите од овој тип не е дозволена, туку се појавува како тенденција за стандардизација на изведбата. Но токму заради вака сфатената обредна игра, овде не станува збор за добри и за лоши актери, туку во преден план се става умешноста да се игра според барањата на колективот. Затоа можеме да заклучиме дека овие аграрно-култни изведби претставуваат образец на културните претстави, кои се процесори на симболичкиот материјал, низ времето. Сите овие компоненти влегуваат во поширокиот вид структурни законитости на претставувањето, кои ја сочинуваат усната народна театрологија.

Според резултатите на истражувањето може да се каже: 1. изведбата е присутна во додолските обреди како и во другите фолклорни жанрови; 2. изведбените елементи се однесуваат на комуникациската врска меѓу изведувачите и домаќините (во овој случај во улога на публика), и начините на кои таа се изразува; 3. Има специфична функција на играчките форми во кои среќаваме: гестикација, приказ на дејство, со маска или без неа, но со несомнени сценски ефекти. Во оваа смисла особено внимание заслужуваат средствата на изведбата на разгледуваната фолклорна појава, како доминацијата на гестот и движењето над зборот. Во композицијата на фолклорната изведба, зборовниот состав дури и кога е во форма на пеење нема некоја голема улога, затоа што дејството во основа се пренесува преку гестот. Така, во додолските обредни поворки потскокнувањата, тапкањето со нозете и вртењето се

проследени со песна, но симболиката, во најголем дел, се пренесува преку движењата. Па така, кружниот карактер доминира при движењето на обредната поворка, а од ваквиот начин на движење произлегува и карактерот на претставувањето: изведувачите се собираат на едно место и тргнуваат со определени запирања на станиците, по селата, и пред секоја куќа, во зависност од патот што го минуваат, каде што ја повторуваат својата изведба. Фолклорните изведби, како свој особен елемент, ја имаат играта. Играта претставува изведба, составена од низа ритмички движења со телото, кои често се поврзани со пеењето. Сето тоа ни укажува на фактот дека синкретизмот на фолклорот не подлежи на жанровски поделби, но и дека неговото присуство во обредните дејства ни дава право да ги разледуваме како театрални појави.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилични изданија

Величковска, Р. 2008. *Музички дијалекти во македонској традиционално народно пеење*. Книга 17: *Народни песни*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.

Јанковић, Љ. и Д. Јанковић. 1957. *Прилог истражувању источнаорских обредних игара у Југославији*. САН: Посебна издања, књ. ССLXXI. Етнографски институт, књ. 8. Београд: Научно дело.

Мирчевска, М. 2005. „Селата во етнографскиот предел Горна Река како религиозно-обредни заедници“. *ЕтноАнтропологија*, бр. 5, Скопје: Институт за етнологија и антропологија, 188–213.

Петровска-Кузманова, К. 2023. „Концептот на водата во обредните песни“. *Македонски фолклор*, год. LIV, бр. 83. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 89–102.

Ристовски, Б. 1977. „Македонски додолски и други обичаи и песни за дожд“. *Македонски фолклор*, год. X, бр. 19–20. Скопје: Институт за фолклор, 37–63.

Тановић, С. 1927. *Српски народни обичаји у Бевђелиској кази*. XL, књ. 16. Београд-Земун: СЕЗБ.

Толстој, Н. 1995. *Језик словенске културе*. (Љ. Раденовић). Ниш: Просвета.

Латинични изданија

Čulinović-Konstantinović, V. 1963. “Dodole i prporuše, Narodni običaj za prizivanje kiše”. *Narodna umijetnost*, god. 2, br. 1. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 73–95.

Kulavkova, K. 2020. “A Poetic Ritual Invoking Rain and Well-Being: Richard Berengarten’s in a Time of Drought”. *Anthropology of East Europe Review*, 37 (1). Bloomington: Indiana University Press, 17–26.

Катерина Петровска-Кузманова – *Прейстїавувачкїиє асїектїи во женскїиє...*

Lozica, I. 1983. "Problemi klasifikacije folklornih kazališnih oblika". *Croatica*, god. XIV, br. 19. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 59–74.

Lozica, I. 1990. *Izvan teatra: teatrabilni oblici folklora u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa.

Lozica, I. 1992/1993. "Problemi etnoteatologije". *Croatica*, god. XXIII/XXIV, br. 37/38/39. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 189–201.

Frejzer, Dž. 1977. *Zlatna grana 1-2, Proučavanje magije i religije*. Beograd: BIGZ.

Архивски материјали

АИФ п. 21, Празнични обичаи од Кичевијата. Запишала Вера Славејкова во 1953 г.

АИФ п. 28, Празнични обичаи преку годината во Тиквеш (Марена и Сопот). Запишала Вера Славејкова во 1956 г.

АИФ п. 29, Обичаи од Прилепско-Битолско. Запишале Вера Славејкова и д-р Бранислав Русик во 1953 г.

АИФ м.л. 823, снимил: Кулафковски Ангел (1969), с. Нежилово. Информатор: Панче Мирчевски.

АИФ м.л. 851, снимил: Кулафковски Ангел (1969), с. Степенци. Информатор: Стоилко Панчевски.

АИФ, м.л. 1114, снимил: Стефановски Пеце (1969), с. Брждани (Кучевско). Информатор: Ванда Лукановска.

АИФ м.л. 1900, снимил: Кулафковски Ангел (1972), с. Мартолци. Информатор: Таса Дикова.

АИФ м.л. 2249, снимила: Беќарова Олга (1972), Скопје. Информатор: Илија Карачоров.

PERFORMATIVE ASPECTS IN FEMALE RITUAL PROCESSIONS FOCUSED ON PRAYERS FOR RAIN

Katerina Petrovska-Kuzmanova
"Marko Cepenkov" Institute of folklore in Skopje

Summary

In the text, we referred to the rites for praying for rain from the aspect of their theatricality. Apart from the masking of the main character and a series of actions related to the rite, such as the sprinkling of water, among the representative elements we can also include the communication link between the performers and the hosts, as well as the specific function of the play. In the play performed by the main character we find gesticulation, display of action, with or without a mask, but with undoubted stage effects. According to these findings, it can be said that performance is present in the Dodol rites as well as in other folklore genres. Therefore, we can conclude that these agrarian cult performances represent a model of cultural performances that are processors of symbolic material, and all the

elements present in them enter into the broader type of structural legalities of the performance, which make up the oral folk teatrology.